

Xicu Lluy

Carles J. Cardona Tur —Josep, en realitat— és un altre dels eivissencs il·lustres que avui dia encara representa un absolut desconegut a la seva pròpia illa natal, tot i que el seu cas no va assemblar-se mica a la trajectòria d'altres emigrants molt destacats de les Pitiüses com ara l'antropòleg Àngel Palerm Vich i el també home de cinema Emilio García Riera, ambdós exiliats a Mèxic arran de la derrota republicana a la Guerra Civil. Aquell al·lot de la família pagesa de can Pis (Sant Rafel de sa Creu) que va veure's obligat a salpar envers una vida millor a l'altra banda de l'Atlàntic no podia imaginar-se que, amb el pas del temps, arribaria a treballar al cor mateix de la indústria del cel·luloide, a Hollywood, on va esdevenir un dels constructors de la maqueta de *King Kong*, el goril·la immens i desgraciat de la pel·lícula de Merian C. Cooper i Ernest B. Schoedsack, sense dubte una de les obres mestres del gènere fantàstic.

Malgrat que Cuba i l'Argentina constituïen, des de la segona meitat del segle XIX, els principals destins americans, els Estats Units, la terra de promissió, van acollir a un bon grapat d'eivissencs. El caricaturista Josep Costa Ferrer (*Picarol*), que fundà el 1927 a Chicago una botiga d'antiguitats, la famosa Spanish Shop, i el militar Joan Juan Serra, que també va realitzar petits papers cinematogràfics a Mèxic abans d'instal·lar-se definitivament a Los Angeles, en són dos dels exemples més significatius. De totes maneres, cap d'ells va assolir el prestigi del fanfarró mallorquí Fortunio Bonanova, el desesperat professor d'òpera de *Ciudadano Kane*, l'únic emigrant de les Balears que s'integrà realment dins la constel·lació d'estrelles de la meca del cinema. Però la història particular de Carles J. Cardona se'ns presenta no menys fascinant.

Enamorat de la màgia del descobriment dels germans Lumière gràcies a les projeccions —només de les imatges perquè les veus trigarien una bona estona en fer acte d'aparició— del vell teatre Pereira,¹ aquest jove i valent eivissenc va deixar casa seva per ofegar les seves il·lusions d'enginyer

a Barcelona i anar després a reunir-se amb Joan Cardona, un cosí que s'havia establert feia uns anys a les llunyanes terres de Waterbury, a l'estat de Connecticut. La fabricació de rellotges, un dels oficis que va exercir a l'Amèrica dels somnis, no suposaria prou lligams per fer-lo a una petita ciutat que oferia poques oportunitats per a una persona inquieta, un veritable cul remena, i força emprendora, així que en Carles va decidir canviar d'aires i traslladar-se a Boston, una capital molt més important i atractiva, sobre la moto que s'havia

pogut comprar amb els seus primers estalvis. A Massachussets, l'intrèpid emigrant va entrar en el món de la fotografia professional, pas decisiu per donar després el salt al cinema. Únicament participaria en el rodatge d'una cinta publicitària, però aquella experiència tan modesta i, a la vegada, tan engrescadora li va permetre prendre contacte amb una càmera. D'algun forma s'ha de començar.

Mitjançant la col·laboració d'un altre emigrant espanyol, Mariano Gómez, l'eivissenc va concloure a la càlida costa oest el seu llarg periple pels

Willis O'Brien, dibuixant i maquetista cinematogràfic d'enorme talent, probablement el millor tècnic d'efectes especials del moment, va recórrer a Carles J. Cardona i als germans mexicans Delgado per donar cos a la bèstia que s'enamorava d'Ann Darrow

fesomia d'arquetip mediterrani. És a dir, com a una mena d'Antonio Banderas de l'època de Rodolfo Valentino i Douglas Fairbanks. D'aquesta mediocre pel·lícula a penes recordada, que portava per títol *La ley de la pradera*, Cardona en trauria una lliçó tan dolorosa com realista: la seva raó d'existir no es trobava precisament davant la càmera, sinó més aviat darrere dels focus, en un segon lloc més discret. L'eivissenc havia pres una decisió transcendental: aprendria a fer cinema, allò que tant li agradava, i després tornaria a Europa per muntar la seva pròpia empresa. Somnis que s'esvaïren de pressa.

A pesar d'aquesta decepció, en Carles va obrir els ulls i, ja convertit en un notable enginyer, va concentrar-se en la feina que s'ajustava com un guant a les seves capacitats, tot i que no deixaria de banda les incursions a la galàxia dels fotogrames i així, quasi sense voler-ho, fou un dels ballarins de *La viuda alegre*, l'èxit aclaparador de la Metro Goldwing Mayer, entre altres actuacions entremaliades. Emperò, la seva carrera professional el portaria a la tramoia, les maquetes dels més estranys artefactes i la construcció de miniatures, gairebé sempre dins l'organigrama de la productora RKO, que va embarcar-se a l'arriscat projecte de *King Kong* (1932) com a conseqüència de la depressió econòmica produïda pel *Crack* de 1929. S'havia de dur endavant, fos com fos, una pel·lícula relativament barata capaç d'encisar uns espectadors avorrits pels productes tradicionals. Un simi gegant arrencat del seu hàbitat natural i portat al Nova York dels gratacels substituiria als monstres de la gran pantalla. Willis O'Brien, dibuixant i maquetista cinematogràfic d'enorme talent, probablement el millor tècnic d'efectes especials del moment, va recórrer a Carles J. Cardona i als germans mexicans Delgado per donar cos a la bèstia que s'enamorava d'Ann Darrow.

L'eivissenc va crear els esquelets articulats de tres aparells mecànics de quaranta centímetres d'alçada, que després serien recoberts de goma i espuma per obtenir una fidel aparença de bèstia tan poderosa com tendra.

L'aposta de la RKO va resultar molt satisfactòria, més del que s'esperava: "Éramos tres isleños, dos irlandeses y un ibicenco, así que no podía salir mal", va assegurar Cardona en unes memòries que romanen inèdites. A més de la lloada *King Kong*, va poder exhibir les seves innegables habilitats a films de la categoria de *The big parade*, *La isla misteriosa* i, sobretot, *Ben Hur*, pel·lícula col·leccionista de premis Oscar, on va disposar d'un equip de vint homes a les seves ordres per preparar en les millors condicions alguns dels més espectaculars efectes especials d'aquesta impressionant superproducció del Hollywood més esplendorós. De ben segur que féu amistat amb Charlton Heston, protagonista de la posterior cinta *El planeta de los simios*, tot parlant de monos, i famós durant els últims anys per acceptar la presidència de la polèmica Associació Nacional del Rifle.

No ens ha d'estranyar, doncs, que l'emigrant eivissenc aixequés la seva pròpia empresa, la Cardona Company, centrada en els enginyers mecànics i d'ús militar, com per exemple una càmera fotogràfica que s'encaixava en els periscopis dels submarins atòmics de l'Armada dels Estats Units, la *Navy*. Així va poder patentar fins a 33 invents, molts d'ells adquirits pel Govern nord-americà. En jubilar-se, als 69 anys, va tornar a Eivissa. Feia exactament mig segle que se n'havia anat. Ja podria haver travessat l'oceà el 1939, però la guerra fratricida finalment el feren desistir. Les seves idees de caire progressista tampoc l'haurien facilitat la integració a la nova i trista Espanya de Franco. Mai no més abandonaria l'illa, on va continuar inventant "coses increïbles".³ La passió pel cinema sempre l'acompanyaria. ■

NOTES

(1) Aquest local del centre històric d'Eivissa fou l'escenari el 1904 de la primera sessió cinematogràfica de les Pitiüses.

(2) Carlos Tur, Mariano Planells i Xescu Prats han estat alguns dels periodistes illencs que han reflectit sobre paper les peripècies de Carles J. Cardona.

(3) Vegi's l'article *El esqueleto de King Kong*, de Xescu Prats, publicat el 21 de juny de 2003 a *Diario de Ibiza*.